

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується посиленням антропогенної дії на навколишнє середовище. У зв'язку з цим виникає необхідність модернізації, оновлення всієї навчально-виховної роботи в школі і позашкільних освітніх установах, яка дозволила б виховувати і навчати нове покоління людей, здатних до раціонального природокористування, до гармонізації взаємовідношень із навколишнім середовищем.

Екологічній освіті присвячена значна кількість наукових досліджень відомих фахівців (О. Алексахіна, Т. Байбара, Д. Баштаник, Н. Бібік, С. Дерябо, О. Екзерцева, І. Зверєв, Н. Моїсеєв, В. Назаренко, В. Пасечник, Л. Салєєва, В. Сластьонін, С. Совгіра, І. Суравегіна, Г. Філатова, Г. Ягодін та ін.). Більшість науковців вважає, що розуміння учнями природи як єдиного цілого і діалектичного взаємозв'язку природи і суспільства є необхідною умовою для розкриття природничонаукового і соціального аспектів використання природи. Але як показує практика, сучасна школа поки що не повною мірою націлена на вирішення проблеми екологічної освіти учнів. Багато дослідників, що працюють над проблемою поліпшення екологічної освіти молодших школярів, відзначають слабку підготовку вчителя початкової школи з цього питання.

Мета статті полягає у вивченні сучасного стану підготовки майбутнього вчителя початкової школи до екологічної освіти учнів.

Відповідно до загальної педагогічної теорії і основних положень комплексної екології зміст екологічної освіти повинен розкривати наукові, ціннісні, нормативні і діяльнісні аспекти взаємодії суспільства з природою, характеризувати глобальне значення екологічних проблем і ідей оптимізації природокористування.

Природничонауковий аспект включає знання про природні об'єкти, їх структуру, територіальне розміщення, властивості, функціонування як об'єктів використання, так і охорони, про умови і чинники навколишнього середовища, що впливають на духовне і фізичне здоров'я людини і матеріальне виробництво країни.

Ціннісно-нормативний аспект припускає розкриття універсальної цінності природи країни, історичних зв'язків, нетрадиційних способів освоєння природних багатств, народних традицій, пов'язаних із використанням і охороною природи.

Діяльнісний аспект представлений переліком знань і умінь, які використовуються у реальній діяльності із вивчення, оцінки, пропаганди, поліпшення стану природного середовища і спрямований на оволодіння

прийомами цільового мислення у галузі комплексної екології, набуття досвіду розв'язання екологічних проблем, здійснення реального внеску у вивчення і охорону екосистем і пропаганди екологічних ідей.

Пізнавальні (наукові), ціннісні, нормативні і діяльнісні аспекти є підґрунтям змісту екологічної освіти і реалізуються на всіх етапах навчання і в усіх циклах навчальних дисциплін на основі міжпредметних і міжциклових зв'язків.

Тому першочергове завдання педагогічного вищого навчального закладу нині полягає у тому, щоб запропонувати майбутньому вчителю початкової школи системні знання про закономірні взаємозв'язки людини з природою, культурою, суспільством, державою, про процеси становлення особистості, цінності, що розвиваються в світі, у ставленні до інших і самого себе.

Визначимо у найзагальнішому вигляді зміст екологічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Пріоритетне місце займає навчальна робота, регламентована навчальними планами і програмами, яка включає вивчення навчальних дисциплін, польові і педагогічні практики. Щодо екологічної освіти навчальні дисципліни факультету початкової освіти можна поставити в наступний ряд:

1. Дисципліни, предметом вивчення яких є природа і людина (основи природознавства, землезнавство і краєзнавство, анатомія і фізіологія людини, методика викладання природознавства). Ці дисципліни відіграють найважливішу роль у формуванні екологічної культури студентів. Вони розкривають закони унікальних явищ життя на планеті, формують уявлення про фізичне і духовне здоров'я людини і природні чинники його збереження. На тлі поступового засвоєння матеріалу про різноманітність представників органічного світу і специфічні особливості їхньої життєдіяльності відбувається розкриття складних питань про взаємозв'язки біоти із навколишнім середовищем. Розуміння всієї складності цих взаємодій створює теоретичний фундамент, на основі якого можуть бути досліджені екологічні проблеми різного рівня прояву.

2. Дисципліни суспільного і психолого-педагогічного циклів. Найзагальніше завдання, яке покликані вирішувати суспільні науки в екологічній сфері, – це демонстрування і пояснення специфіки взаємозв'язку суспільства і природи на різних стадіях суспільної еволюції – від антропогенезу – процесу, в ході якого здійснюється перехід від біологічної форми руху матерії до соціальної, – до сучасного етапу. Суспільні науки і екологія співвідносяться між собою точно так, як і суспільство і природа. Друге дуже важливе завдання у цьому плані, що вирішується засобами всіх предметів суспільствознавчого циклу, – екологізація світогляду.

Якщо ми не навчимося мислити екологічними категоріями, наш реальний світогляд позбудеться як бажаної цілісності, так і необхідної дієвості й ефективності. Йдеться не просто про розширення екологічних

знань, а про екологічно грамотну поведінку, екологічну культуру.

Психолого-педагогічні дисципліни мають потенційні можливості для підготовки майбутнього вчителя до екологічної освіти молодших школярів. Ідею природничого виховання, принцип природовідповідності включає програма історії педагогіки. Проте ж питання власне екологічного виховання до останнього часу в програми педагогіки не включалися, а в програмі для факультетів підготовки вчителів початкової школи їх немає і зараз.

Аналіз навчальних програм з психології показав, що вони екологічних елементів не містять. У той же час «...без усвідомлення вчителем основ психології відносин особистості, що розвивається, і природи ефективним екологічна освіта бути не може» [2].

3. Дисципліни математичного циклу створюють умови для розвитку уміння давати кількісну оцінку стану природних об'єктів і явищ, позитивних і негативних наслідків діяльності людини у природному і соціальному оточенні. Текстові завдання дають можливість для розкриття питань про середовище існування, турботу про нього, раціональному природо-користуванні, відновленні і примноженні його природних багатств [3].

4. Дисципліни гуманітарно-естетичного циклу сприяють розвитку ціннісних орієнтації, оцінних думок, спілкуванню із природою і грамотній поведінці у ній; сприяють розвитку естетичних і етичних відносин, творчій активності і прояву свого особистісного ставлення до навколишнього природного і соціального середовища засобами мистецтва.

Таким чином, серед усіх циклів дисциплін навчального плану факультету початкової освіти природознавчі дисципліни несуть основне навантаження у плані екологічної підготовки майбутніх учителів. Дійсно, природа є саме тим об'єктом, із яким належить упорядкувати свої відносини людині, суспільству. Проте, природознавчі дисципліни самі по собі можуть і не нести соціально-екологічного навантаження, якщо природа розглядається поза зв'язком із людиною. Кількості годин, що відводиться за навчальним планом на дисципліни природознавчого циклу недостатньо, щоб у повному обсязі вивчити питання взаємин людини і природи, суспільства і природи.

Дисципліни, предметом вивчення яких є проблеми взаємодії людини, суспільства з природою, націлені на формування знань про організацію навколишнього середовища, єдність живої і неживої природи, про включеність окремої людини і людства в цілому в глобальні біосферні процеси; формування екологічного способу мислення, екологічного світогляду, мотиви дбайливого ставлення до природи і здорового способу життя.

Однак, навчальний план не завжди відображає основний дидактичний принцип систематичності і послідовності. Наприклад, за планом всі природознавчі дисципліни вивчаються на 1 курсі, а методика викладання природознавства – на 4 курсі. При такій розстановці предметів

немає міцної опори на природничі знання при вивченні методики.

Цілком погоджуємося з думкою А. Абдулліної, яка стверджує, що рівень теоретичних знань, ступінь володіння умінням застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності, володіння педагогічними уміннями і навичками, ставлення до педагогічної діяльності – ці показники є одним із основних критеріїв оцінки якості теоретичної і практичної підготовки молодих фахівців [1].

Такі критерії оцінки підготовки прийнятні і для аналізу готовності майбутнього вчителя початкової школи до екологічної освіти школярів.

За допомогою анкети ми дослідили, як студенти факультету початкової освіти розуміють практичні і виховні цілі екологічної освіти молодших школярів. Використовуючи рангову шкалу для оцінки виховних і практичних цілей екологічної освіти, розташували їх у мірі убудування значущості, ми отримали наступні результати (табл. 1).

Таблиця 1

**Рангова шкала виховних цілей екологічної освіти
(в оцінці студентами факультету початкової освіти)**

Рангове місце	Виховні цілі	Середня рангова оцінка
1	Виховання любові до природи	2,4
2	Виховання почуття відповідальності за вдосконалення навколишнього середовища	2,7
3	Вироблення в учнів умінь пропагувати і роз'яснювати ідеї охорони природи	3,0
4	Розвиток навчально-практичних умінь і навичок	3,2
5	Виховання відповідального ставлення до природи	3,5
6	Формування в учнів прагнення до активної участі в суспільно-корисній праці із захисту і догляду за природним середовищем	3,7
7	Розвиток допитливості і стійких інтересів у галузі екології та її проблем	4,0
8	Формування діалектико-матеріалістичного розуміння природних явищ	4,2
9	Виховання естетичних почуттів	4,5
10	Розвиток моральних почуттів, пов'язаних зі ставленням до природи	4,6

При оцінці виховних цілей основну увагу майбутні вчителі приділяють наступним напрямкам: виховання любові до природи рідного краю; виховання почуття відповідальності за вдосконалення природного середовища; вироблення умінь пропагувати і роз'яснювати ідеї охорони природи учням.

Що стосується практичних цілей (табл. 2), то студенти виокремили

такі цілі: формувати вміння визначати риси пристосованості різних видів рослин і тварин до місця існування; виробляти навички оцінки екологічного стану рослин і тварин, природи в цілому, обирати правильні рішення з їх охорони; виробляти вміння пояснювати суть процесів, що відбуваються у природі, вміння вирішувати екологічні завдання.

Аналізуючи отримані результати, ми можемо відзначити, що при оцінці різних виховних і практичних цілей спостерігається невелика розбіжність балів між першими і останніми місцями (від 2,4 до 4,6 при оцінці виховних цілей і від 2,8 до 5,0 – при оцінці практичних цілей).

Таблиця 2

**Рангова шкала практичних цілей екологічної освіти
(в оцінці студентами факультету початкової освіти)**

Рангове місце	Практичні цілі	Середня рангова оцінка
1	Формувати вміння визначати риси пристосованості різних видів рослин і тварин до місця існування	2,8
2	Виробляти навички оцінювання екологічного стану рослин і тварин, природи в цілому, обирати правильні рішення з її охорони	3,0
3	Виробляти вміння пояснювати суть процесів, що відбуваються у природі, вміння вирішувати екологічні завдання	3,4
4	Набувати навичок проведення фенологічних спостережень	3,5
5	Спонукає до пошуку інформації, що стосується екологічних питань	3,6
6	Виробляти вміння виокремлювати загальні і конкретні екологічні поняття у процесі вивчення природи	3,7
7	Формувати вміння виокремлювати у художньому тексті інформацію щодо охорони природи	3,8
8	Формувати вміння розпізнавати види рослин і тварин у природі	4,0
9	Формувати уявлення про значущість для людини груп рослин і тварин, що вивчаються	4,2
10	Формувати практичні вміння, пов'язані з вирощуванням рослин і тварин і догляду за ними	5,0

Це свідчить про те, що студенти надають розв'язанню всіх завдань екологічної освіти і виховання великого значення, проте при цьому їхнє ставлення недостатньо стійке. Правильно розуміючи цілі і завдання екологічної освіти і виховання молодших школярів, більшість майбутніх учителів зазнають труднощі з формулюванням цілей і завдань уроку при підготовці до нього. А сформулювавши, не завжди вміють їх реалізувати, пов'язати зі змістом уроку природознавства.

Аналіз курсових, дипломних робіт, а також діяльності студентів під

час педагогічної практики показав, що вони недостатньо чітко розуміють суть форм і методів екологічного навчання і виховання. З цієї причини студенти не можуть правильно і самостійно визначити зміст, форми і методи навчання на уроці і в позаурочний час. Основним методом з екологічного виховання залишається тільки бесіда.

Основні вимоги до вчителя початкової школи в галузі формування екологічної освіти учнів зводяться до наступного. Вчитель повинен володіти системними знаннями про закономірні взаємозв'язки людини з природою, культурою, суспільством, державою, про процеси становлення особистості, цінності, що розвиваються в світі, у ставленні до інших і самого себе; відданістю педагогічній професії; щирою любов'ю до дітей, високою професійною майстерністю, що поєднується зі справжньою інтелігентністю і моральною чистотою. Серед цих якостей одне із важливих місць належить його глибокій і різнобічній екологічній культурі.

Аналіз сучасного стану показав, що еколого-педагогічна підготовка вчителів початкової школи не повністю задовольняє постійно зростаючі потреби сучасного суспільства. Ускладнює процес становлення екологічної освіти також відсутність наукового обґрунтування системи безперервної екологічної освіти, неузгодженість і нескоординованість дій всіх освітніх ланок, невідповідність педагогічних кадрів і фахівців-екологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина А. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для педагогических спец. высш. учеб. заведений / А. А. Абдуллина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.*
2. Дерябо С. Д. *Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 653 с.*
3. Экзерцева Е. В. *Экологизация математических дисциплин / Е. В. Экзерцева // Экологическое образование: концепции и методические подходы. – М. : Технотрон, 1996. – С. 68–79.*
4. Суравегина И. Т. *Экологический аспект содержания различных учебных предметов : методические указания / И. Т. Суравегина, Т. В. Кучер, Л. П. Симонова-Салеева, В. М. Сенкевич. – М. : Технотрон, 1996. – 136 с.*